

De race naar een nieuw geopolitiek tijdperk

Keynote House of Executives CFO Day – prof dr Alexander Mattelaer – 15 mei 2024

Inleiding

De internationale actualiteit bulkt van de disruptieve nieuwsberichten. Het jongste Russische offensief richting Kharkiv maakt duidelijk hoe precair de situatie voor Oekraïne vandaag is. De nood aan territoriale verdediging staat voor Europese landen bijgevolg als een paal boven water. In het Midden-Oosten wisselden Israël en Iran enkele weken terug grootschalige raketsalvo's uit. Tegelijk blijft ook de rivaliteit tussen China en de Verenigde Staten steeds dieper onze economie binnendringen.

Alle deze ontwikkelingen maken samen duidelijk dat het tijdvak van de post-Koude Oorlog helemaal afgelopen is. Het tijdperk waarin u en ik zijn opgegroeid en het meest vertrouwd mee zijn, ligt met andere woorden achter ons. De Russische invasie van Oekraïne gaf wellicht het definitieve startschot in de zoektocht naar een nieuw geopolitiek tijdperk. Maar hoe zit de nieuwe wereld er dan uit? Is een nieuw paradigma überhaupt mogelijk vooraleer een nieuw internationaal evenwicht is gevonden? Wat zijn de implicaties van dit alles voor de Belgische samenleving en economie? In deze uiteenzetting sta ik eerst stil bij de drie voornaamste spanningsbogen (i.c., Rusland v Westen, de spanning in het Midden-Oosten en VS v China), dan bij de contouren van het nieuwe tijdperk, en tot slot de gevolgen voor ons.

Drie spanningsbogen

De Russische oorlog tegen Oekraïne komt op de eerste plaats. Deze draait namelijk fundamenteel om de Europese veiligheidsarchitectuur. In december 2021 schoof Rusland een diplomatiek ultimatum naar voor om zagezegd van het conflict af te zien. Daarin eiste het eigenlijk de demilitarisering van heel Centraal-Europa – een terugkeer naar de tijd voor Polen, de Baltische Staten, Roemenië en Bulgarije lid van de Navo waren geworden. Dat was niet alleen voor die landen, maar ook landen als Zweden en Finland totaal onaanvaardbaar, omdat het hen zocht te beroven van de vrijheid om hun eigen toekomst te kiezen.

Vanaf de start van de Russische invasie koos Vladimir Poetin ervoor om het imposante Russische kernwapenarsenaal als een instrument van strategische intimidatie te misbruiken. De dreiging van verdere escalatie hangt namelijk als een donkere schaduw over het lopende conventionele conflict. Daarin levert Oekraïne immense inspanningen in een ware overlevingsstrijd. Maar tegelijk mobiliseert Rusland nu veel grotere personeelsaantallen aan het front, en heeft het de eigen militaire productiecapaciteit enorm opgeschaald. De Westerse militaire en economische steunpakketten houden Oekraïne vandaag overeind. De opschaling van de Westerse defensie-industriële productieketen is weliswaar lopende, maar het niet zeker of dit zal volstaan.

Wat de situatie in het Midden-Oosten betreft, krijgt het conflict in Gaza veel media-aandacht - hoewel dit op zich slechts een duintop vormt in de woestijn van spanning die de regio kenmerkt. Op een dieper niveau staan Israël en Iran met getrokken messen tegenover elkaar. Iran zoekt om vooral onder de radar invloed uit te breiden nu de Verenigde Staten – het Irak

fiasco indachtig – minder ambitie en middelen voor de regio beschikbaar heeft. Daardoor raakt Israël gevangen in een realiteit van permanent conflict met verschillende door Iran gesteunde groeperingen waaruit het vandaag geen ontsnappen ziet.

Tot slot is er de toenemende rivaliteit tussen de VS en China. In Europa beleven we deze spanningsboog tot dusver vooral als een handelsoorlog, maar ook in de Indo-Pacifische regio dreigt een militair conflict. Zowel Taiwan als de Filipijnse koraalriffen in de Zuid Chinese Zee gelden daarbij als mogelijke flashpoints. De VS heeft immers harde veiligheidsengagementen verleend t.a.v. Japan, de Filipijnen, Zuid-Korea, en Australië. Grootschalig kinetisch conflict is allerminst ondenkbaar – met name omdat de Chinese strijdkrachten dergelijke scenario's actief voorbereiden.

Net zoals in een begroting of jaarrekening alles met elkaar verband houdt, staan ook deze spanningsvelden staan niet los van elkaar. Aangezien de VS veiligheidsengagementen heeft genomen ten aanzien van een wereldwijd netwerk van bondgenoten - en zelf ook maar over eindige politieke en militaire bandbreedte beschikt - verhouden deze drie regio's zich tot elkaar als communicerende vaten. Bovendien is er ook meer en meer sprake van strategische concertatie tussen Moskou, Tehran, Pyongyang en Peking. De wederzijdse herbevoorrading op vlak van militair en/of civiel materieel geldt als voorbeeld daarvan. In zekere zin is er dus op macroniveau sprake van een langdurige uitputtingsslag tussen de VS en China, waarbij Peking de secundaire conflicten in Oost-Europa en het Midden-Oosten tolereert teneinde het eigen geopolitieke marktaandeel in de regio en daarbuiten te zien groeien.

Naar een nieuw paradigma

De harde realiteit vandaag is dat het oude paradigma van één wereldorde op basis van door alle staten gerespecteerde regels heeft afgedaan. Wanneer de Russische Federatie als permanent lid van de VN-veiligheidsraad grote delen van het territorium van een buurland gewelddadig annexeert – en daarin minstens impliciet door China en nog een reeks andere landen wordt gesteund – dan breekt de wereldorde die we kennen in minsten twee of meer stukken. Is de chaos van vandaag het nieuwe normaal? Voor afzienbare tijd wel, maar actief conflict is geen tijd van stabiliteit. Vandaar mijn stelling dat we ons in een race naar het nieuwe tijdperk bevinden. Daarbij beconcurreren de belangrijkste spelers - Washington, Peking & Moskou - elkaar in hun relatieve machtsposities beconcurreren. Het nieuwe paradigma kan pas ten volle aanbreken wanneer deze drie spanningsbogen elk hun nieuw evenwicht hebben gevonden.

Fundamenteel is nu de vraag hoeveel energie Westerse landen gezamenlijk kunnen mobiliseren om deze spanningsbogen tegenover Moskou en Peking te bestendigen in een positie die voor hen aanvaardbaar is. Dit is zowel een diplomatieke als een militaire uitdaging. Het is ook een test van de democratie, en wel omdat Westerse overheden veel meer als hun autocratische tegenstanders hun burgers dienen te overtuigen in plaats van hen daartoe te dwingen middels repressie. Of de Russische agressie stopt in de Donbass, Kyiv, Warschau of Berlijn: dat hangt nu alleen af van de sterkte van onze verdediging. En onze handelsrelatie met China staat daar niet los van, omdat de confrontatie met Rusland slechts één front vormt in het ontluikende wereldwijde conflict. Merk op dat wanneer er zich in Oost-Azië een militaire confrontatie zou voordoen, deze onmiddellijk een groot deel van de Amerikaanse

bandbreedte zou in beslag nemen. Daardoor zou de balans van de militaire macht in Europa plotseling dramatisch ten voordele van Rusland kunnen kantelen.

Implicaties voor de Belgische samenleving en economie

De implicaties voor de Belgische samenleving en economie zijn moeilijk te overschatten. Als één van de meest geglobaliseerde economieën in de wereld heeft ons land zich mentaal diep en knus in het oude paradigma genesteld. Ons hele staatsbestel werd dan afgestemd op de benevolente internationale omgeving van de voorbije decennia. Het was immers pas na val van de Berlijnse Muur en het einde van de Koude Oorlog dat België tot een federale staat vervelde. Daarbij herinvesteerde de Bijzondere Financieringswet het vrijgekomen vredesdividend in de opbouw van de regionale administraties die op hun beurt gulle subsidiestromen allerhande in leven brachten. Helaas is dit staatsbestel vandaag totaal onaangepast aan de nieuwe internationale omgeving die zich aandient.

Overal in Europa wordt in sneltreintempo het defensie-apparaat versterkt. Zo besteedt Polen vandaag bijna vier procent van het BBP aan de defensie-inspanning – meer als drie keer zoveel als België. In de eerste plaats betreft dit een nationale aangelegenheid. Er is ook sprake van nauwe coördinatie binnen de Navo en nieuw EU-sausje voor defensie-industrieel beleid. Er is tevens groeiende aandacht voor economische veiligheid in het kader van internationale handel, de beveiliging en diversificatie van kritische bevoorradingsketens, kennisveiligheid etc. Dit heeft zowel betrekking op wat exclusieve Europese bevoegdheden zijn als op wat gemeenschapsmaterie is binnen het Belgische staatsbestel.

Deze nieuwe internationale omgeving impliceert een enorme vertaalslag in ons land. Ik geef enkele voorbeelden. Op onze universiteiten worden samenwerkingen met Russische en Chinese instellingen nu systematisch gescreend op mogelijke risico's. Dit is niet altijd makkelijk maar wel essentieel voor onze eigen knowhow en de integriteit van onze kennisinstellingen te beschermen. Bovendien wordt plots weer duidelijk dat onze havens net als andere kritische infrastructuur militaire doelwitten zijn die verdediging behoeven tegen zowel sabotage in vreedstijd als missile-bombardementen in oorlogstijd. Zoals het recente Iraanse missile-salvo op Israël aantoonde is performante luchtverdediging een capaciteit die een levensgroot verschil maakt tussen relatieve veiligheid en grootschalige destructie. Deze uitdagingen zijn allermint onoverkomelijk, maar ze impliceren wel een heel betekenisvolle herkapitalisering van onze defensie alsook onze diplomatie. Onze minimale Navo-engagementen nakomen zou minstens 12 miljard € per jaar vergen in plaats van zowat vijf miljard vandaag. Reken daar een performante diplomatie en internationale aanwezigheid bij, en we komen snel uit bij een situatie waarin Buitenlandse Zaken en Defensie samen goed zijn voor 18 miljard per jaar – zowat het integrale equivalent van de federale begrotingsinkomsten na alle afdrachten aan de sociale zekerheid en gewesten en gemeenschappen vandaag. Deze situatie is vanzelfsprekend niet houdbaar op langere termijn.

Conclusie

Soldaten voeren misschien militaire operaties uit, maar het zijn hele samenlevingen die oorlog voeren wanneer ze daar door de keuzes van dictators toe gedwongen worden. We zijn vandaag één beslissing van Vladimir Poetin verwijderd van een staat van oorlog die niet anders

kan als onze hele samenleving en economie meezuigen. Dit klinkt u misschien als een sombere boodschap in de oren. Maar de tijd die we nu beschikbaar hebben – vooraleer het zover zou zijn of alleszins vooraleer het nieuwe tijdperk in een vaste plooi komt te liggen - is extreem kostbaar. Als het tot een oorlog met Rusland en/of China komt, dan staan we er voor met wat er op dat moment aan instrumenten beschikbaar is. Door tijdig actie te ondernemen en samen met onze bondgenoten de noodzakelijke afschrikking op te bouwen kunnen we de donkerste scenario's voorkomen. In een race, telt namelijk zowel het tussentijdse klassement als het finale tijdstip van aankomst.

Alexander Mattelaer is professor aan de VUB Brussels School of Governance en Senior Research Fellow aan Egmont – het Koninklijk Instituut voor Internationale Betrekkingen. Hij doceert over hedendaagse diplomatie en internationale veiligheidsvraagstukken, en is auteur van talrijke beleidsanalyses met betrekking tot de geopolitiek en defensiebeleid. Voor meer info zie <https://www.egmontinstitute.be/staff/alexander-mattelaer/>.